

ÜÇÜNCÜ DÜNYA-AĞIR BORÇLU EKONOMİLERDE BORÇLULUK SÜRECİNDE GELİŞMELER: KIRGIZİSTAN İÇİN AÇILIMLAR

Ö. Selçuk EMSEN*, Çağatay KARAKÖY** ve İlkay NOYAN YALMAN***

Özet

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, daha çok siyasal ve ekonomik anlamda liberalizasyon eğilimlerinin açığa çıkması şeklinde kendini göstermiştir. Liberalizasyon eğilimlerinin en temel mekanizması ise dışa açılmadır. Dışa açılma daha çok avantajlı sektörlerde üretim ve ihracat artışı; buna karşılık dezavantajlı sektörlerde de ithalat serbestliği şeklinde olmuştur. Ortaya çıkan yapısal değişimde dış ticaret bilançosu devamlı açık vermekte ve bu açığın finansmanında dış borçlanma kaçınılmaz hale gelmektedir. Diğer taraftan finans kapitaldeki genişlemeler ve sermayenin yatırım arayışları ile IMF ve Dünya Bankası gibi kurum ve kuruluşların da standart reçete olarak liberalizasyon uygulamalarını teşvik etmesi, sermaye lehine bir yapının gelişimini beslemiştir. Sermayenin küreselleşmesi olgusunu besleyen tüketim açığının finansmanı uygulamaları da, çoğu az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ekonomide borçluluğun sürdürülemez noktaya ulaşmasına neden olmuştur. Bu yapı içerisinde yer almaya başlayan ekonomiler ağır borçlu ekonomiler olarak tanımlanmaktadır. Ağır borçlu ekonomilerin genel siyasal karakteristiğinin üçüncü dünya ülkeleri olmasının yanında, ekonomik anlamda da ikiz açık sorunu içerisinde bulunması dikkati çekmektedir.

Bağımsızlığını 1991’de elde eden Kırgızistan ekonomisi de sürekli açık sorununa bağlı olarak ağır borçlu ekonomi niteliğine bürünmüştür. Kırgızistan ekonomisi ikiz açık sorununu, sağlam bir mali yapı ile ihracatı destekleyen ve özellikle lüks ithalatı besleyen sorunları çözücü politikalar uygulayarak çözümlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Ağır borçlu ekonomiler, Geçiş ekonomileri, Büyüme ve dış ticaret yapıları.

Advancements at Third World-Heavily Indebted Economies in Indebtedness Process: Evolutions for Kyrgyzstan

Abstract

The economic progress experienced at the last quarter of 20th century has shown themselves mostly in the forms of revealing liberalization tendency politically and

* Doç. Dr., Manas Üniversitesi, İİBF, Kırgızistan

** Dr., Manas Üniversitesi, İİBF, Kırgızistan

*** Öğr. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Sivas.

economically. The main mechanism of liberalization tendency is openness. The openness is mostly increase of production and exportation in the advantageous sectors, on the other hand, freedom of importation in disadvantageous sectors. In the generated structural change, balance of foreign trade continually has deficit, indebtment becomes inevitable by financing this deficit. On the contrary, expansion in the finance capital and investment searching of capital and also being encouraged liberalization application as a standard recipe by corporations and organizations such as IMF and World Bank have supplied for the benefit of capital. The economies in this structures are described as heavily indebted economies. The financing applications of consumption deficit of supplying of the fact "Globalization Capital" have caused reaching to the unsustainable point of indeptedness in poor and developing economies. The economies in this structures are described as heavily indebted economies. General political characteristic of heavily indebted economies is to be third world country beside to have problem of twin deficit is remarkable.

The economy of Kirghizistan which declared its independence, in 1991, became heavily indebted economy because of continually deficit. The economy of Kirghizistan can solve problem of twin deficit by strong financial position supporting exportation and supplying luxury importation by calling out appropriate policies.

Key Words: *Heavily indebted economies, Transition economies, Growth, Structures of foreing trade.*

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya ekonomisinde, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gözlenen temel olgu, ülke ekonomilerinin giderek dış borç sarmalı içerisine girmeleridir. Ekonomilerde dış borçlanmasının başlıca sebebi olarak, özellikle büyüme teorilerinde, en basit şekliyle üretim artışının sağlanabilmesi için teknolojik gelişmenin, faktör miktarının veya her iki etkenin de yükseltilmesinin gerekliliğine vurgu yapılır. Bu çerçevede, faktör stoku içerisinde ülkelerin genellikle emeğe göreceli olarak daha fazla sahip oldukları; buna karşılık sermaye birikimlerinin yetersizliği içinde oldukları açıktır. Üretim ve özellikle başta işgücü verimliliğinin artırılabilmesi için sermaye gereksiniminin kalkınmanın dinamikleri içerisinde yer aldığı bir yapıda, ekonomik gelişmenin şartı, sermaye birikimi ile paralellik arz etmektedir. Sermaye yetersizliğinin ulusal kaynaklarla aşılamadığı durumda ise dış kaynak temini arayışları artmaktadır.

Diğer taraftan dünya ekonomisinde küreselleşme eğilimleri bağlamında en başta sermaye hareketlerinin liberalizasyonu ve bu fikri besleyen finansal birikimin yatırım arayışları, az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin kaynak ihtiyacını karşılayan standart reçete halini almıştır. Kaynak temininin gerekliliği konusunda, hem tasarruf yetersizliğinin hem de döviz yetersizliğinin dış kaynak gereksinimini doğuracağı bilinmektedir. Bu ekonomilerde ikiz açık olgusundan kaynaklanan tasarruf açığı kapatılsa bile, özellikle ihracatta istikrarsızlıklar ve yetersizliklere karşılık; sermaye ve teknoloji ithali çerçevesinde döviz açığı sorunu belirginleşmektedir. Döviz açığı sorunu da az gelişmiş ülkeleri dış borçlanmaya

iten önemli bir faktördür. Ayrıca, 1970'li yıllarda petrol şoklarının yarattığı, bir kısım ülkelerdeki finansal genişleme, mevcut kaynakların daha iyi değerlendirildiği ortam arayışlarını hızlandırmıştır. Finansal genişleme ve kaynak birikimi liberalizasyon eğilimlerini derinleştirirken; bu durumu, başta Güney Doğu Asya ekonomileri olmak üzere dışa açık ekonomilerin büyüme performanslarındaki başarı öyküleri ile uluslararası kurum ve kuruluşların liberalizasyon yönündeki öğretilerinin de beslediği söylenebilir. Ekonomilerin liberalize edilmesi ve dışa açıklık olgusunun paralel ele alındığı bir yapıda, liberalizasyon uygulamalarının üretim faktörlerinden emekten ziyade sermaye lehine bir gelişime gösterdiği gözlenmektedir.

Özetle, gerek liberalizasyonun gerektirdiklerini uygulamaya kendilerini zorlayan ülkeler finans kapitalin teşviklerinden yararlanmak, gerekse kalkınma için kaynak arayışındaki zayıf ekonomilerin bir tür açıklığı, dış piyasalardan kaynak teminini tetikleyen unsurlar olmuştur. Ancak, iktisat mantığında, elde edilen dış kaynağın, hem faiz hem de anapara ödemelerinin sağlanabilmesi için, ya döviz kazandırıcı ya da döviz tasarruf edici alanlarda kullanılması gereklidir. Aksi takdirde, borç faizi ve anapara ödemeleri zamanı geldiğinde, halihazırda döviz kısıtı içerisinde olan ekonomilerin borcu borç ile çevirme süreci içerisinde girmeleri ya da borcu çeviremediklerinde krize girme olasılıkları yükselmektedir. Yeni gelişen ekonomilerin 1980'li yıllarda yaşadıkları borç krizleri ile 1990'lı yıllarda ortaya çıkan finans krizleri döviz krizlerini yaşamalarının yanı sıra, büyük bir kısmı üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirilen gelişmemiş ekonomiler ise ağır borçluluk yapısına bürünmüşlerdir. Bu ekonomilerde bir takım kriterler bağlamında dış borçluluk nispeti artarken; ortaya çıkan durumun yansımaları ise, borcun çevirilemezliği, refahta düşüşler ve siyasal-ekonomik istikrarsızlıklar şeklinde olmuştur.

Bu çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ağır borçlu ekonomiler olgusunun oluşumu ve günümüzde bu kapsamda yer alan ekonomiler ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise, geçiş ekonomilerinden ağır borçluluk tanımlaması içerisinde yer alan tek ülke konumundaki Kırgızistan ekonomisinde dış borçluluk, dış borçluluğa bağlı göstergeler incelenmeye ve daha sonra da borç sarmalı içerisinde yer alan Kırgızistan ekonomisi için açılımlara yer verilmeye çalışılmıştır.

1. HIPC Olgusunun Ortaya Çıkışı

Ağır ya da yüksek borçlu fakir ülkeler (Heavily Indebted Poor Countries) veya literatürdeki yaygın tanımlamasıyla HIPC, 1996'da IMF ve Dünya Bankası tarafından dünyanın en fakir ve en yüksek borçlu ülkelerini tanımlayan kavram olmuştur. Tanımın genel karakteristiği, i) fakir ülke olma ve ii) yüksek derecede borçluluk şeklindedir. Borçluluk düzeyinin yüksek olması nedeniyle bu ülkelerde karşılaşılan yüksek borcu çevirebilme sorununun dışında, ekonomik büyüme ve fakirliği azaltma amaçları da giderek derinleşen borçluluğa bağlı temel ekonomik

sorunlardandır. Bu nedenle, borcun sürdürülebilir düzeye getirilmesi temel amacı doğrultusunda, ekonomilerin yeniden yapılandırılmasına yönelik süreçler söz konusu olmaktadır (IMF, 2008).

Bu süreçler içerisinde önceleri özellikle Paris Kulübü'nün önemli fonksiyonlar üstlendiği dikkati çekmektedir. Paris Kulübü de borç verici konumundaki gelişmiş ülkeler ile borç alıcı konumundaki az gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler arasındaki borç sorununu çözmek üzere mali ilişkileri düzenleyen fonksiyonlar üstlenmiştir. Üstlendiği fonksiyonları itibarıyla Paris Kulübü'nün daha çok iki taraflı, yani borç verenler ile borç ödeyemez konumuna gelmiş borç alıcılar arasındaki düzenlemeleri yerine getirme fonksiyonu üstlenmiştir ki, bu yönüyle HIPC sürecinden farklılıklar arz eder. HIPC süreci iki taraflı nitelikten ziyade, çok taraflılık esasını üzerine çalışır. Diğer bir ifadeyle, çok taraflılık esasında borç vericiler ile borç alıcıların yanı sıra başta IMF ve Dünya Bankası ve bunlara bağlı kuruluşlar, Afrika Kalkınma Bankası Grubu, Avrupa Birliği ve Avrupa Yatırım Bankası, Inter Amerikan Kalkınma Bankası, Uluslararası Tarım Kalkındırma Fonu ve Nordik Kalkınma Fonu da yer almaktadır (Guay ve diğ., 2007: 13, 36-38). Paris Kulübü, ilk defa 1956 yılında toplanan ve dış borç ödemelerinde sıkıntıya düşen ülkelerin yabancı devletlerce verilmiş olan kamu kesimi dış borçlarının ödenebilmesi için çözüm yolları aramak üzere oluşturulmuş gayri-resmi bir organizasyon konumundadır ve gayri-resmi olduğu için de işlevleri daha çok gönüllülük esasına dayandırmaktadır. Bu çerçevede borç ödeme veya borcu çevirme sorunu yaşayan ülkelerin borcun ertelenmesi-yeniden yapılandırılması ya da silinmesi için Paris Kulübü'ne başvurması söz konusu olmakta ve kulüp de borcun yeniden yapılandırılması süreçlerinde etkin roller oynamaktadır. Kulübe asil olarak doğrudan üye ülke sayısı 19'dur¹ (Eğilmez, 2006).

¹ Bu ülkeler alfabetik sıralamayla; ABD, Almanya, Avusturya, Avustralya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada, Norveç ve Rusya şeklinde sayılabilir. Diğer taraftan borç düzenleme mekanizması içerisinde yer alan bir diğer kulüp de Londra Kulübü'dür. Londra Kulübü bir devlet garantisi olmaksızın ticari bankalarca devletlere verilen kredilerin geri ödenme koşullarını düzenlemek için oluşturulan bir forumdur. Bu forumun toplantıları Londra'da yapıldığı için adına Londra Kulübü denilmektedir. İlk kez Zaire'nin karşılaştığı ödeme sorunlarını görüşmek üzere 1976 yılında bir araya gelen üyelerle toplanmış olan kulübün resmi bir yönü bulunmamaktadır. Dolayısıyla aldığı kararları zorlayıcı değil, gönüllülük esasına dayalıdır. Kulübün kararlarının oluşturulmasında danışma kurulu önemli roller üstlenmiştir. Bu kurul; Almanya'dan Deutsche Bank ve Kommerzbank, İtalya'dan Banca Commerciale Italiana ve Mediocredito Centrale, ABD'den Bank of America, İngiltere'den Midland Bank, Japonya'dan Bank of Tokyo Mitsubishi, Dai-Ichi Kangyo Bank ve Industrial Bank of Japan, Fransa'dan Credit Lyonnais ve Banque Nationale de Paris SA ile Avusturya'dan Creditanstalt Bankverein'in temsilcilerinin katılımıyla oluşmaktadır. Hem Paris Kulübü'nün hem de Londra Kulübü'nün çalışma sahası, borçlu olan kamu kurumlarıdır.

Paris Kulübü'nün daha çok ülkelerin kamusal ağırlıklı borçlarının yeniden yapılandırılması esasını üzerine çalıştığı dikkati çekmektedir. Paris Kulübü'nün borcun yeniden yapılandırma fonksiyonunun daha çok gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeleri içermesine karşılık; HIPC konumundaki ekonomileri yeniden yapılandırma fonksiyonunun IMF ve Dünya Bankası'nın G-7 ülkeleri ile birlikte üstlendiği gözlenmektedir. Bu yönüyle HIPC organizasyonunun Paris Kulübü'nden farklılık arz ettiği söylenebilir.

Tarihsel gelişime bakıldığında, özellikle 1980'lerden sonra yaşanan süreçte, HIPC'nin kökeninde, dünyada gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin önemli bir borç sorunu ve bu soruna çözüm arayışı yatmaktadır. Bu dönem, ilk olarak 1982'de Meksika'da yaşanan ve daha sonra dalga halinde diğer gelişmiş ülke dışındaki ekonomileri vururken; sürecin süreklilik arz ettiği ve ülke ekonomilerinin güven tesis etmediği durumu tanımlamak üzere "borçlu ekonomiler" kavramı kullanılırken; sürdürülemez borç sorununun üçüncü dünya ülkeleri için tanımlanmasında da "HIPC" kavramı kullanılır olmuştur. Ancak HIPC olgusu, bilinenin aksine yeni bir olgu olmayıp, Eski Yunan'da şehir devletlerinin Milattan Önce 4. yüzyılda ve sonrasında 1827'de Meksika'nın bağımsızlık sonrasında ortaya çıktığı bilinmektedir (Easterly, 2002: 1). Son yıllarda borca bağlı olarak ortaya çıkan olumsuzlukları tanımlamak üzere kullanılmaya başlanan "borç krizleri" kavramı ise, ilk defa ortaya çıkan mevcut durumu tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Borç krizlerinin kaynağında ise 1973 ve 1979 yılında yaşanan petrol şokları sonucu ortaya çıkan petro-dolarların az gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerin başta cari açık olmak üzere ucuz faiz maliyeti ile harcamalarının finansmanında kullanılması² ve bir süre sonra ödeyememezlik sorununun doğması bulunmaktadır (Emsen, 2003). 1990'lı yıllarda ise gelişmekte olan ülkelere yönelik aşırı spekülasyon sermaye girişleri ile birlikte bu ülkelerin dış borçlarının daha da arttığı bilinmektedir. Fon girişlerinin yarattığı olgu ise, ulusal tasarrufların bir kısmının borç faizi ödemeleri amacıyla yurtdışına kaynak transferi için kullanılması; dolayısıyla yatırımlara ayrılacak kaynakların kısılanması olmuştur (Yentürk, 2003: 470-471).

Paris kulübünde alacaklı konumda olanlar devletler, Londra kulübünde ise özel bankalardır (Eğilmez, 2006).

² 1974 öncesinde, 1960'lı yılların başlarından itibaren uygulanan ithal ikameci, ithalata bağımlı, korumacı ve popülist nitelik taşıyan iktisat politikaları, dış borç krizinin ve ekonomik durgunluğun altyapısını oluşturduğu ileri sürülmektedir. İthal ikameciliğin başlangıç aşamalarında, Türkiye örneğinde olduğu gibi, dayanıklı tüketim mallar sektörünün hızla geliştirilmesi, dış girdilere ve ithalata bağımlılığı pekiştirmiştir. Diğer taraftan yatırım malları alt sektöründeki genişlemenin ara mallarına nispetle daha yavaş gelişme göstermesi de ithalat faturasını artıran etkenlerden olmuştur (Sönmez, 2003: 309).

HIPC sürecinin başlangıcı çok eskilere dayanmakla birlikte, kavramsal olarak, 1981'deki Dünya Bankası'nın Afrika Raporunda bölgede yer alan bir kısım ülkelerde borç sorunsalının derinliğini belirtmek amacıyla kullanılmış ve 1987'de Dünya Bankası özel bir yardım programını da gündeme taşımıştır. IMF de bu programı yapısal ayarlama kolaylıkları ile desteklemiştir. 1988'de G-7 ülkeleri Toronto anlaşması ile borçlanmada kolaylaştırıcı önlemler almış; 1990'da borç azaltımını %20'lerden %67'ye çıkarmıştır. 1993'de Paris Kulübü, Toronto anlaşmasını uygulamaya koymuş ve 1996'da da IMF ile Dünya Bankası HIPC tanımlaması eşliğinde ağır borçlu ülkelere bir takım kolaylıklar sağlayacak düzenlemeleri gündeme taşımıştır. Bu çerçevede ağır borçlu ülkeler için önem arz eden 3 nolu kriterin (K3) yerine getirilebilmesi amacıyla, ihracat artışlarının sağlanması doğrultusunda, düzenlemelere ağırlık vermeye başlamıştır. HIPC çerçevesindeki düzenlemelerde temel esas, kamu borcunun özel borca çevrimi ve doğrudan yabancı sermaye ile daha sağlam kaynak esası üzerine inşası söz konusudur. Böylece borcun hem sürdürülebilirliği sağlanabilirken; hem de ülkenin güvenilirliğinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Zira aşırı borçlu bir ülke; israfçı bir hükümet, politik istikrarsızlık veya menfaat guruplarının polarizasyonu gibi faktörleri yansıtan geleceğe karşı, yüksek bir iskonto oranı ile karşı karşıyadır (Easterly, 2002: 2-4).

Yukarıda sayılan HIPC düzenlemelerinin ana fonksiyonu ağır borçlu ülkelerin borç yükünü aşağıya çekmektir. Bu çerçevede fonksiyonlarını sistematik bir şekilde sıralamak mümkündür (Guay ve diğ., 2007: 3):

- 1-) Çok taraflı borç üzerine, ülkelere güveni sağlama şansını verme,
- 2-) Cari ve gelecekteki borç yükümlülüklerini eşik değer altında çekerek, büyümeyi sekteye uğratmaksızın güvenin sürdürülebilirliğini sağlama,
- 3-) Güvene dayalı olan borç sürdürülebilir analizinin hazırlanması süresince üç boyutlu tartışmalarda borç güvenine yardımcı olma, HIPC'e güveni sağlama. Böylece borç sürdürülebilirliği sayesinde tüm alacaklılara güven verme ve borcun yönetimini sağlama,
- 4-) Bütün borç vericiler arasında güven yükünü adil bir şekilde paylaşırma ve böylece borcun sürdürülebilirliğini sağlama,
- 5-) Borç yükünün fakirliği azaltma sürecine yönelik politika uygulamalarının sekteye uğratılmamasını sağlama.

HIPC programında IMF üçer yıllık iki dilimde yapılanmanın sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda programın ilk üç yılında ödemeler bilançosunda ve borcun ihracata oranında iyileştirme çabaları söz konusu olmaktadır. İkinci aşama ise borcun sürdürülebilir niteliğe bürünmesine yönelik yapısal önlemleri kapsamaktadır. Yapısal önlemler de önceleri "etkin yapısal ayarlama kolaylıkları" (enhanced structural adjustment facilities) ve yeni tanımlamasıyla "büyüme ve

fakirliği azaltma kolaylıkları” (growth and poverty reduction facilities) olarak tanımlanmış ve bu çerçevede “yapısal ayarlama politikaları” (structural adjustment policies) da “fakirliği azaltma stratejileri” (poverty reduction strategies) şeklinde bir dönüşüm yaşamıştır. Bu noktada borcun sürdürülebilirlik niteliği taşıyabilmesi için de K2’ye göre ülkenin borcunun ihracat gelirlerine oranı orta ağırlıkta borç kriteri değeri olan %220 ile %132 değeri arasında, alt eşik değeri olan %132’ye yakın bir noktada, %150’lerde olması için çabalar sarfedilmektedir (CADTM, 2008).

Yüksek-ağır borçlu konuma gelen ve dolayısıyla borç krizi yaşayan ülkelerde, borcun üretken yatırımlarda kullanılmasından ziyade, kamunun askeri ve politik harcamalarını ve politik amaçlı kamusal istihdamda kullanıldığı dikkati çekmektedir. Özellikle ağır borç sorununa bağlı olarak sağlık, eğitim, istihdam ve kalkınma için kaynak ayırma güclüğü (Easterly, 2008: 1), 21. yüzyılda daha da belirgin bir şekilde ve giderek derinleşecek düzeyde olması tehdidi söz konusudur. Diğer taraftan gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında kalkınma düzeyinin giderek derinleştiği de bilinmektedir ve bu durum, başta küresel terör olmak üzere dünyanın hem fiziki hem de soyut anlamda yaşanabilir olmaktan çıkmasına neden olacak tehditlere temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda HIPC sorunu, söz konusu sorunu yaşayan ülkeleri de aşarak, küresel bir sorun haline gelebilir.

Ağır borçluluğun yarattığı yukarıda sayılan risklerin yanında, bir ülkenin dış borçluluk derecesini ölçmede IMF ve Dünya Bankası tarafından çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Bunlar arasında toplam borcun GSMH’ya oranı ve ihracat gelirlerine oranları, borç servisi ile faiz ödemelerinin ihracat gelirlerine oranı en önemli kriterler arasında sayılır. Ayrıca dış borçlanma analizlerinde dış kaynak ihtiyaç rasyosu, dış borç birikim rasyosu, net kaynak transferi rasyosu, dış borç yükü rasyosu gibi rasyolar da inceleme konusu yapılmaktadır (Sönmez, 2003: 307). Bu bağlamda HIPC konumu da özellikle IMF ve Dünya Bankası tarafından kabul gören borç rasyosu kriterlerine göre sınıflandırılır. Temelde bu kriterler dört ana kategoride ele alınır. Bunlar;

- 1-) K1 kriteri; Toplam Borç/GSMH > %80
- 2-) K2 kriteri; Toplam Borç / İhracat > %220
- 3-) K3 kriteri; Borç Servisi / İhracat > %25
- 4-) K4 kriteri; Faiz Servisi / İhracat > %20

değerlerinin üzerinde olan ülkeler olarak tanımlanmakta ve bu ülkeler ağır borçlu ülkeler kategorisinde kabul edilmektedir. Bu değerlerin altında belirtilen eşik değerler sınıflandırılmasına göre de ülkeler orta ağırlıkta dış borç yükü olan ülkeler veya hafif ağırlıkta dış borç yükü olan ülkeler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Tablo 1. Ülkelerin Temel Kriterlere Göre Borçluluk Eşik Değerleri

Ağır Dış Borç Yükü Kriterleri	Orta Ağırlıkta Dış Borç Yükü Kriterleri	Hafif Ağırlıkta Dış Borç Yükü Kriterleri
K1>%80	%80>K1>48	K1<%48
K2>%220	%220>K2>132	K2<%132
K3>%25	%25>K3>16	K3<%16
K4>%20	%20>K4>10	K4<%10

Günümüzde borç yükü sınıflandırmasına bağlı olarak ağır borçlu ülke konumunda bulunan ülkelerin sayısı da 41'dir. Bu ülkelerden IMF ve Dünya Bankası ile ilişkiye geçerek yeniden yapılanma programına tabi olup bu programı tamamlamış ülke sayısı 23, programa dahil olup programı sürdürmekte olan ülke sayısı 10 ve görüşme aşamasında bulunan ülke sayısı ise 8'dir.

Borç yükü kriterleri çerçevesinde OECD verilerine göre 1993 yılında yüksek borçlu kategorisindeki ülke sayısı 32'dir ve bu ülkelerin ortalama kişi başına geliri ise 695 dolar veya altındadır. Benzer şekilde K1 kriteri açısından %80'inin ve K2 kriteri %200'ün üzerinde gösterge değerleri bulunan ülkeler yüksek borçlu ülkeler olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2008). 1993'den buyana gelinen zaman dilimi içerisinde göstergeler içerisinde sadece K2 göstergesinde eşik değeri %200'den %220'ye çıkarılmıştır. Bu kriterlerden K3 kriteri ise ülke ekonomisinin borçluluğunun güvenli bir şekilde sürdürebilip sürdürülemediğini yansıtır ve kriterde eşik değerin %25'i aşmaması gerekir (Easterly, 2008: 1). Diğer kriterlerde değişme söz konusu olmamakla birlikte, 2006 yılı itibarıyla fert başına gelir rakamları değişim göstermiştir. Buna göre günümüzde HIPC ekonomilerinin ortalama fert başına geliri 544 dolar iken; üst limitin Kongo Cumhuriyeti'nde 2001 dolar ve/veya altında olduğu aşağıdaki tablodan gözlenebilmektedir. En alt gelirli ülke ise 110 dolarla Burundi'dir.

IMF ve Dünya Bankası'nın yeniden yapılandırma programı çerçevesinde 1996'da başlattığı uygulamada, programa dahil olan ülkelerin genel olarak Üçüncü Dünya Ülkesi olduğu gözden kaçmamaktadır. Program kapsamında bulunan ülkelere %80'i (33'ü) Sahra-altı Afrika ülkeleridir. Burada adı geçen ülkelere Liberia, Sierra Leone, Sudan, Zaire ve Zambia, 1981'de Dünya Bankası'nın Afrika raporunda da 1970'lerde ağır borçlu ekonomi konumunda bulunuyordu (Easterly, 2002: 2). Bu kategori içerisinde yer alan Kırgızistan ise aynı zamanda bir geçiş ekonomisi konumundadır ve geçiş ekonomileri içerisinde HIPC görüşmeleri içinde bulunan tek ülkedir.

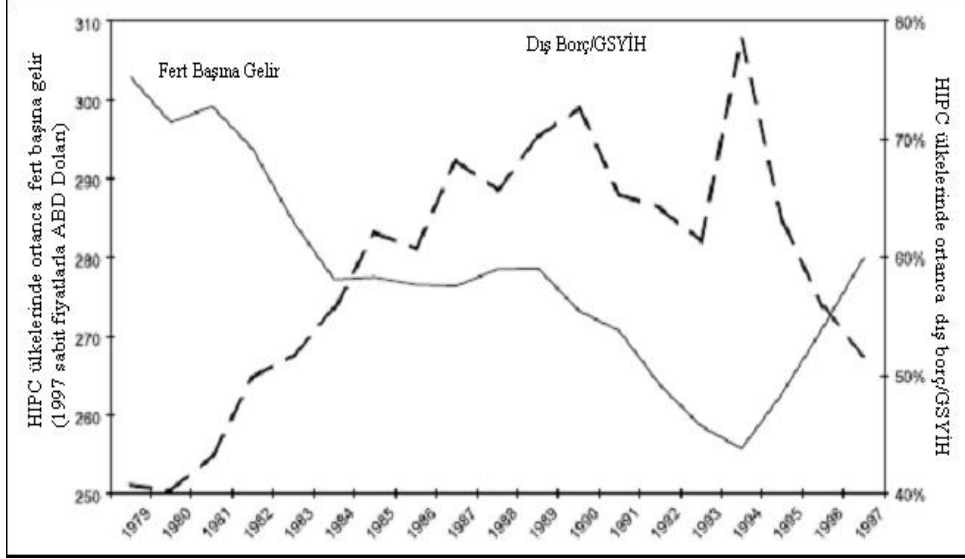
Tablo 2. HIPC Sürecinde Bulunan Ülkeler (Fert Başına MG, Dolar)

HIPC Sürecini Tamamlamış Ülkeler (23)	HIPC Sürecindeki Ülkeler (10)	HIPC Anlaşma Aşamasındaki Ülkeler (8)
Benin (545)	Ahghanistan (--)	Comoros (657)
Bolivia (1193)	Burundi (110)	Côte d'Ivoire (927)
Burkina Faso (430)	Central African Republic (350)	Eritrea (231)
Cameroonv (1008)	Chad (624)	Kyrgyz Republic (542)
Ethiopia (172)	Republic of Congo (2001)	Nepal (323)
The Gambia(307)	Democratic Republic of Congo (140)	Somalia (--)
Ghana (560)	Guinea (361)	Sudan (992)
Guyana (1212)	Guinea Bissau (185)	Togo (344)
Honduras (1325)	Haiti (526)	
Madagascar (287)	Liberia (176)	
Malawi (233)		
Mali (490)		
Mauritania (874)		
Mozambique (325)		
Nicaragua (958)		
Niger (266)		
Rwanda (263)		
São Tomé&Príncipe (790)		
Senegal (760)		
Sierra Leone (252)		
Tanzania (323)		
Uganda (315)		
Zambia (917)		

Not: Ülkelerin yanında, parantez içerisinde verilen değerler, 2006 yılı itibarıyla o ülkelerdeki fert başına ulusal gelir ifade etmektedir.

Kaynak: IMF, Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative, March 2008, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm> ve W. Easterly (2002) "How Did Heavily Indebted Poor Countries Become Heavily Indebted? Reviewing Two Decades of Debt Relief", **World Development**, Vol. xx, No.x,pp.1-20. <http://www.nyu.edu/fas/institute/dri/Easterly/File/World.pdf>

Borçlanmanın HIPC ekonomilerinin büyüme performansını olumsuz yönde etkilediği ve bu açıdan genel olarak HIPC ekonomilerinde Dış Borç/GSYİH oranı ile fert başına gelirleri arasında negatif yönlü ilişkilerin varlığı dikkat çekicidir. Aşağıdaki şekil bu durumu en belirgin şekilde yansıtmaktadır (Easterly, 2002: 7).

Şekil 1. HIPC Ekonomilerinde Fert Başına Gelir ve Dış Borç/GSYİH ilişkileri

Şekilden de görüleceği gibi, dış borcun GSYİH içerisindeki payının yükselmesinde, ya yeni borçlanma sürecine girildiği veya gelirden negatif şoklarla borç stokunun milli gelir içerisindeki payının arttığı ve buna bağlı olarak, fert başına gelirin düşüş gösterdiği gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle HIPC ekonomilerinin genel karakteristiği, borç stokunun milli gelir içindeki payı ile fert başına milli gelir arasında negatif yönlü ilişkinin varlığıdır.

Borcun büyüme üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra yapısal olarak HIPC konumundaki ülkelere güvenin düşük olduğu bir gerçektir. Güvenin düşük oluşunun başlıca sebebi, GSYİH değerlerinin düşüklüğü ve buna bağlı olarak borcun GSYİH içindeki payının yüksek olmasıdır. Diğer taraftan yüksek cari işlemler bilançosu açıklarının sürdürülemez boyutlara ulaşmış olması da önemli bir etkidir. Ayrıca, kamu bütçesi açıklarının yarattığı dışlama-sıkıştırma etkilerinin yarattığı yüksek faizler de HIPC ekonomilerinin bir diğer karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu üç faktörün varlığı, ülke güvenilirliğini, dolayısıyla borçlanmanın maliyetini ifade eden yüksek faiz oranlarının doğmasının sebepleri olarak kırılabilirliği devam ettirmektedir. Borçlanmanın maliyetlerinden biri de gelecekteki tüketim imkanlarının bugüne tercih edilmesidir (Easterly, 2002: 4-5). Şöyle ki, yüksek faize bağlı olarak ortaya çıkan yoğun spekülasyon sermaye girişi, gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi harcamaları artırarak iç talebi yükseltmektedir (Yentürk, 2003: 483).

Ekonomik faktörlerden kırılganlığın dışında, HIPC konumundaki ülkelerin diğer bir önemli sorunu da politik istikrarsızlığın gelir seviyesinde düşüşler yaratması ya da ekonomik istikrarsızlığa sebebiyet vermesi ve borçlanma faizlerinin de politik istikrarsızlıktan dolayı yüksek olmasıdır (Easterly, 1999: 241).

2. Göstergelerle Kırgızistan Ekonomisi ve Borçluluk

Gerek ekonomik, gerekse siyasal anlamda serbestleşme, müdahaleciliğin ekonomik büyüme ve refah üzerindeki etkilerinin sınırlı kaldığı düşüncesi sonucu ortaya çıkmıştır. “Bir ülkeyi uluslararası ticarete ve yatırım akışlarına açmanın büyüme performansını geliştireceği düşüncesi artık bir iman konusu haline gelmiştir.” ifadesi bu düşüncüyü güzel bir biçimde özetlemektedir. Kozul-Wright ve Rowerthon (1998: 74) tarafından yapılan tartışmada da ifade edildiği üzere, “ekonomistler genellikle ... doğrudan yabancı yatırım çekmedeki başarısızlığın, küreselleşmenin potansiyel faydalarından yararlanmamak anlamına geleceğini savunmaktadırlar. Bu yararları olan iman, yatırımı liberalize etmek için gerekli desteğin temelini oluşturur” (Weeks, 2003: 148).

Liberal düşünceye dair yukarıda ifade edilmeye çalışılan düşünceler 1989 yılında Berlin Duvarının Yıkılması ve 1991 yılında da eski Demir Perde ülkelerinin başını çeken SSCB'nin çökmesiyle birlikte, çok sayıda ülkenin siyasal olarak bağımsızlığını kazanmasında en önemli etken olmuştur. İşte bu süreç içerisinde 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Kırgızistan ekonomisi, geçiş ekonomilerine özgü olarak tanımlanan “geçiş resesyonu”ndan kaçamamıştır. Bu ülkelerde, bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte ekonomik anlamda müdahaleci-planlı-kumanda ekonomisinden, karar alma sürecini fiyat mekanizmasına bırakan serbest pazar ekonomisinin kurum ve kurallarını oluşturma ve siyasal anlamda da totaliter rejim anlayışından demokratik rejime yönelim süreçleri yaşanır olmuştur. Söz konusu süreçlere adaptasyon eğilimlerine paralel olarak ortaya çıkan geçiş resesyonu, fert başına gelirden önemli oranda düşüşler ve fiyat artışlarında hiperenflasyona varan gelişmeler şeklinde kendini göstermiştir. Fert başına gelirden önemli oranda ortaya çıkan düşüşlerde, bu ekonomilerin birbirleri ile olan ekonomik anlamda ileri-geri bağlantılarının kopması ve üretimde ortaya çıkan ani düşüşler önemli etken olmuştur. Üretimde düşüşlere paralel olarak arzda düşüşler ve arzın talebi karşılayamaması ile birlikte ortaya çıkan enflasyonist süreçler, bir kısım ekonomilerde iki-üç yıllık süreyi kapsarken, Kırgızistan'ın da içinde bulunduğu bir kısım ekonomilerde ise yedi-sekiz yıllık bir süreye ulaşmıştır.

Geçiş sürecinde Kırgızistan ekonomisinde milli gelir düşmüş, enflasyon artmış ve bunlara paralel olarak yüksek işsizlik ve istihdamın sektörel dağılımında dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Bu değişkenlere ilişkin değişimler aşağıda Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Kırgızistan Ekonomisinde İşsizlik ve İstihdamın Sektörel Dağılımı

Yıllar	İstihdamda tarımın payı	İstihdamda sanayinin payı	İstihdamda hizmetlerin payı	İşsizlik Oranı	kentleşme oranı	kırsal nüfus oranı
1991	35.5	26.5	38.0	..	37.37	62.63
1992	38.2	22.5	39.3	..	37.03	62.97
1993	39.0	21.4	39.7	..	36.70	63.30
1994	42.0	19.3	38.7	..	36.36	63.64
1995	47.2	16.7	36.1	..	36.03	63.97
1996	47.1	14.6	38.3	..	35.70	64.30
1997	48.3	13.5	38.2	..	35.37	64.63
1998	49.0	13.1	37.9	5.9	35.04	64.96
1999	52.4	11.6	36.1	7.4	34.71	65.29
2000	53.1	10.5	36.5	7.5	34.39	65.61
2001	52.9	10.3	36.7	7.8	34.26	65.74
2002	49.1	12.0	38.9	..	34.13	65.87
2003	43.2	15.0	41.7	9.9	34.00	66.00
2004	..	..	..	..	33.87	66.13
2005	..	..	..	..	35.02	64.98
2006	..	..	..	..	34.83	65.17

Kaynak: World Bank CD Rom 2006 ve Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi (www.stat.kg).

Tablodaki rakamlar incelendiğinde, Kırgızistan’da geçiş süreciyle birlikte sanayi tesislerinin kapanması, sanayi üretimi ve buna bağlı olarak istihdamının azaldığı gözlenmektedir. Bu gelişmeye paralel olarak tarımda istihdamın arttığı; bir tür “tersine göç” olgusunun yaşandığı, yani sanayinin yoğun bulunduğu kentlerden tarımsal faaliyetlerin yapıldığı köylere doğru nüfus akışının olduğu dikkat çekmektedir. Nüfus yapısındaki bu oluşumun yanı sıra sanayi tesislerinin hatalı özelleştirme uygulamalarına paralel olarak kapanmasıyla, özellikle bu sektörde istihdamı oluşturan teknik elemanların büyük bir kısmının da yurtdışına yöneldiği bilinmektedir (Deliktaş, 2002: 339). Göç olgularının ülkeden-yurtdışına ve ülke içinde de kentten-kıra yönelik olması, Kırgızistan’da katma değeri yüksek alanlarda üretimi sektöre uğratan unsurlar olmuştur.

Üretim sürecinde bağlantıların kopması ve özelleştirme uygulamalarındaki başarısızlıklar (Deliktaş, 2002: 352-353), Kırgızistan ekonomisinde daralmanın en önemli sebepleri arasında yer alırken, bu etkenlere bağlı olarak ihracat artırılamamakta ve yurtiçi talebi karşılayabilmek amacıyla yapılan ithalat da ödemeler bilançosunun sürekli açık vermesine yol açmaktadır. Verilen dış açıkların

finansmanı için de dış borçlanma kaçınılmaz hale gelmektedir. Tablo 4'de Kırgızistan'da milli gelir ve dış ticaret değerleri ile borçlanma rakamları yansıtılmaktadır.

Tablo 4. Kırgızistan Ekonomisinde Dış Ticaret ve Borçluluk

Yıllar	GSYİH (\$)	İhracat (\$)	İthalat (\$)	İhracatın ithalatı karşılama oranı	Toplam dış borç (\$)	Dış borç/ihracat (K2)
1991	2570833408	908333312	941666688	96.46	..	..
1992	2316562432	824374976	1102499968	74.77	5500000	0.24
1993	2028295424	680113664	835151488	81.44	292100000	14.40
1994	1681006976	567538432	673552448	84.26	446800000	26.58
1995	1661018496	489454720	703590528	69.57	609500032	36.69
1996	1827570560	561760448	1033631424	54.35	1136999936	62.21
1997	1767864064	676860160	816580736	82.89	1340899968	75.85
1998	1645963776	600501760	955086976	62.87	1505100032	91.44
1999	1249062016	527140640	711921984	74.04	1735900032	138.98
2000	1369691904	573184832	651739264	87.95	1827399936	133.42
2001	1525113472	560092928	564634240	99.19	1717400064	112.61
2002	1605640576	635535296	695875712	91.33	1850800000	115.27
2003	1919012736	742293888	868382976	85.48	2027200000	105.64
2004	2205151744	944347584	1159838720	81.42	2099800064	95.22
2005	2779592286	674000000	1188700000	56.70	..	..
2006	3134988980	796000000	1931200000	41.22	..	..

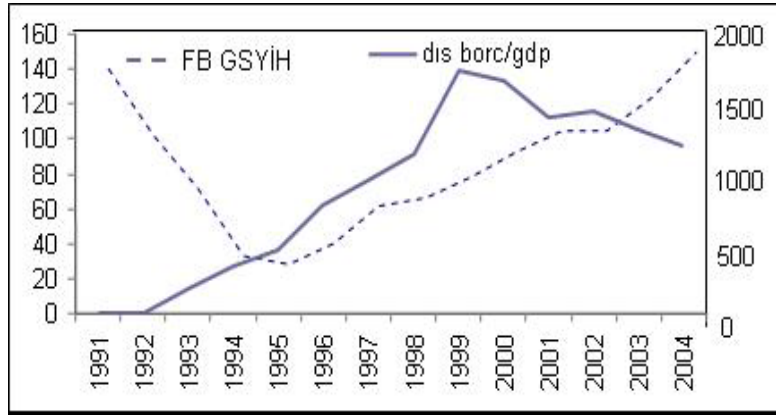
Kaynak: World Bank CD Rom 2006 ve Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi (www.stat.kg).

Kırgızistan ekonomisinin dış ticaret bilançosu açıklarının temelinde yurtiçi üretim yetersizliğinin yanı sıra uygulanan kur rejimi de ithalatın artmasının temel etkenleri arasında yer almaktadır. Kurlarla ilgili yapıya bir örnek teşkil etmesi açısından, 2001 yılı ortalama kur değeri 48 som civarında iken; 2007 itibarıyla kurun ortalama değerinin 37 som olduğu gözlenmektedir³. Ulusal paranın

³ Ulusal paranın nominal olarak kıymetlenmesinin yanında, 2001 yılından itibaren Kırgızistan'da enflasyonun 2007 Ekim ayına kadarki süreçte kümülatif toplamda %53, ABD'de ise %19 ve kurdaki nominal değerlenmenin de %29 olduğu dikkate alırsa, 2001 yılına göre kurdaki değerlenmenin %60'lara vardığı söylenebilir. Ayrıca, Kırgızistan'ın siyasi olarak eski SSCB'den kopması ve bağımsız bir yapı sergilemesine karşılık, özellikle ekonomik aktivitede eski SSCB'nin ana çekirdeği olan Rusya'ya bağımlı bir süreç yaşadığı gözlenmektedir. Zira ruble devalüe olurken, som da devalüe olmuş; ruble

değerlenme süreci ihracatta rekabet unsurunu olumsuz yönde etkilemektedir. İhracata konu olan malların üretim yapısı dikkate alındığında, Kırgızistan'ın daha çok tarıma dayalı mamüllerin ihracatında bulunduğu; ithalatının ise kurdaki dezavantaj nedeniyle patlama noktasına geldiği ve bu ithalatın da daha çok lüks mallar ithalatına yönelik olduğu tespit edilmiştir (Kadı, 2006).

Gerek ihracat yapamama, gerekse ucuz döviz kurunun uyardığı ithalat sonucu Kırgızistan ekonomisi giderek dış borç sarmalı içerisinde yer almıştır. Borcun sürdürülemez nitelik taşımaya paralel olarak ağır borçlu ekonomiler için tanımlanan kriterlere göre eşik değerler aşılmıştır. HIPC ekonomilerinin tamamı için geçerli olan fert başına milli gelir ile dış borcun GSYİH içerisindeki payı arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koyan Şekil 1'deki yapı benzeri durumun Kırgızistan özelinde için kısmen de olsa geçerlilik arz ettiği aşağıda Şekil 2 incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2. Kırgızistan'da Fert Başına Gelir ve Dış Borç/GSYİH İlişkileri

Başlangıç değerleri itibarıyla Kırgızistan'da dış borçlanmaya dayalı bir ekonomik aktivitenin varlığı bilinmektedir. Ancak uzun süren geçiş resesyonunun atlatıldığı ve önemli ticari partner olan Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizin gerçekleştiği 1998 yılı sonrasında ekonominin kendini toparlamaya başlaması ile birlikte sürdürülebilir büyüme olgusu ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir büyüme olgusuna paralel olarak Kırgızistan'da dış borçların artış trendi devam etmesine karşılık; ekonomik büyüme performansının olumlu seyir izlemesi, borcun GSYİH içindeki payını düşürmesine rağmen, gerek K1 ve gerekse K2 kriterlerine göre halen daha yüksek borçlu ülke konumunu sürdürdüğü gözlenmektedir. Ekonomik

değer kazanmaya başladığında, som da değer kazanmaya başlamıştır (Ganiyev ve Emsen, 2008).

büyüme performansı şimdiki trendini sürdürdüğünde, Kırgızistan ekonomisinin orta vadede K1 kriteri açısından ağır borçlu ülke görünümünden orta borçlu ülke görünümüne yönelmesi mümkündür. Ancak, ihracatının ilksel mallardan oluşması ve ilksel mallar ihracatının da istikrarsızlık sergilemesi nedeniyle, K2 kriteri açısından ağır borçlu ekonomi durumundan çıkması orta vadede pek mümkün gözükmemektedir. Bunun için Kırgızistan ekonomisinin büyümesinin temellerinin katma değeri yüksek alanlara ve özellikle sanayileşme tabanına dayandırması gerekmektedir. İhracat yapısının yanı sıra Kırgızistan ekonomisinin önemli ölçüde ithalatçı olmasının devam etmesi de cari açık sorununa bağlı olarak borç stokunu artırmaktadır.

Mevcut yapı dikkate alındığında, Kırgızistan ekonomisinin ithalata olan bağımlılığını azaltıcı politikaları hayatiyete geçirmesi ve açığın içsel dinamiğini oluşturan bütçe açığı sorununu çözmesi zorunluluk arz etmektedir. Kırgızistan ekonomisinin hem dış açık hem de bütçe açığı, yani “ikiz açık” sorununun üstesinden gelebilmesi için ekonomisini kayıt altına alması ve sağlam bir mali disiplin ile gümrük yapısının oluşturması kaçınılmazdır. Bunun yanında, yukarıda da temas edildiği üzere, Kırgızistan ekonomisinde üretim yapısında yapısal dönüşümler sağlanmalıdır ki, bu durum hem ihracatın yapısını değiştirebilsin hem de ithalata bağımlı ekonomik yapıdan kurtulabilsin veya diğer bir ifadeyle, en azından ithalata olan bağımlılığını azaltabilsin.

SONUÇ

Borçlu ekonomilerde ihracatın seyri, dışa açık ekonomik modelin başarı göstergesi olduğu kadar, ihracattan sağlanan gelir de dış ticaret açığının ve buna bağlı olarak cari açığın yol açacağı dış finansman/borçlanma ihtiyacının belirlenmesinde temel değişkenlerden biri olduğu (Sönmez, 2003: 327) teorik olarak bilinmektedir. İhracat gelirlerinin artışı da sanayi ürünler ihracatının giderek önemli yer tutması, hem ticaret hadleri sorununun giderilmesi hem de ihracat gelirlerindeki istikrarsızlık olgusunun kaybolması adına önem taşıdığı söylenebilir.

Diğer taraftan kalkınma için tarımda doğa koşullarına bağlılığın belirgin bir şekilde azaltılması ve özellikle tarım dışı sektörlerin milli gelir içindeki payının yükseltilmesi önem arz eder (Doğruel ve Doğruel, 2003: 407). Benzer şekilde tarımda küçük üreticiliğin çok belirgin olduğu ve kırsal alanda emeğin metalaştırılmadığı ya da metalaştırmanın çok sınırlı kaldığı ekonomilerin Batılı anlamda sanayileşmiş-gelişmiş ülke kategorisine de girilemediği (Buğra, 2004: 207); dolayısıyla sektörel anlamda geçimlik tarım sektörü ağırlıklı işgücünün varlığı, az gelişmişliğin temel belirleyicisi konumundadır. Kırgızistan için geçiş süreci ile birlikte sanayinin çökmesi ve bunun da daha çok SSCB'nin dağılmasına, yani bir bütün olarak planlı ekonominin çökmesine bağlı olduğu açıktır. Entegre ekonomi parçalanınca, parçaların tek başlarına hiç bir fonksiyonu kalmamıştır. Bu durumda, insanların kentle bağlantılarını sağlayan sanayinin çöküşü, geçimlik

arayışları da beraberinde getirmiş ve literatürdeki tanımlamasıyla “tersine göç” olgusunu, yani “kentten kıra göç” sürecini tetiklemiştir.

Emek göçü ile üretim gücünü kaybeden ekonomilerin rahatlatılabilmesi için, dış kaynak girişinin sağlanmasına yönelim kaçınılmaz olmaktadır. Ancak dış kaynak girişi ile dış borç servisinin sürdürülebilirliği arasında fonksiyonel bağlantılar olduğu gibi, bu iki parametre, ekonomilerin rahatlatılmasına yönelik programın uygulanmasında hem “koşul” hem de “gösterge” niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede, yerine getirilebilmesi doğrultusunda, öncelikli olarak döviz gelirlerinin artırılması gerekirken; yeni dış borçlanma gereğinin azaltılabilmesi için de cari açığın azaltılması zorunluluk arz eder. Bu iki politika gerekliliğinin yanı sıra iç transferlerin gerçekleştirilmesi için gerek kamu sektörünün, gerekse özel sektörün net tasarrufta bulunması ile birlikte, mali sistemin etkin bir tasarruf hareketliliğini de sağlaması gerekliliği söz konusudur (Sönmez, 2003: 326-327).

Hükümetlerin dış ticarete ve para piyasalarında serbestleşme yönünde son derece radikal kararlar alabildiği; buna karşılık bütçe açıklarını düşürmek için vergi gelirlerini artırmada daha isteksiz davrandıkları, özellikle kurumsallaşmamış demokratik yapıda popülist tavırların temelinde yer almaktadır. Bunun dışında, gelir ve servetin vergilendirilmesinin önkoşulu olara kabul edilen ekonominin kayıt altına alınması gereği tamamen devre dışı bırakılırken, kayıt dışı ekonomi ile spekülatif amaçlı sermaye birikimi içiçe girer (Doğruel ve Doğruel, 2003: 420). Kırgızistan özelinde ekonomide kayıt dışılığın kabaca %70’lerde olması ve bu durumun da ekonomide kırılganlığın arttırdığı, dışsal şok durumunda bu oranın %90’ları aştığı ampirik olarak belirlenmiştir (Yakışık, 2006: 153-154).

Gerek mali disiplinin sağlanması, gerekse başlangıç değerleri itibarıyla Kırgızistan’da dış borçlanmaya dayalı bir ekonomik aktivitenin varlığı dikkat çekicidir. Ancak, 1998 yılı sonrasında ekonominin kendini toparlamaya başlaması ile birlikte Kırgızistan’da sürdürülebilir büyüme olgusu ortaya çıkmaya başlamıştır. Sürdürülebilir büyüme olgusuna paralel olarak Kırgızistan’da dış borçların artış trendi devam etmesine karşılık; ekonomik büyüme performansının olumlu seyir izlemesi, borcun GSYİH içindeki payını düşürmeye başlamıştır. Ancak Kırgızistan’ın gerek K1, gerekse K2 kriterlerine göre halen daha yüksek borçlu ülke konumunu sürdürdüğü dikkat çekmektedir. Ekonomik büyüme performansı şimdiki trendini sürdürdüğünde, Kırgızistan ekonomisinin orta vadede K1 kriteri açısından ağır borçlu ülke görünümünden orta borçlu ülke görünümüne yönelmesi mümkündür. Ancak, ihracatının ilksel mallardan oluşması ve ilksel mallar ihracatının da istikrarsızlık sergilemesi nedeniyle, K2 kriteri açısından ağır borçlu ekonomi durumundan çıkması orta vadede pek mümkün gözükmemektedir. Bunun için Kırgızistan ekonomisinin büyümesinin temellerinin katma değeri yüksek alanlara ve özellikle sanayileşme tabanına dayandırması gerekmektedir. İhracat yapısının yanı sıra Kırgızistan ekonomisinin önemli ölçüde ithalatçı olmasının devam etmesi de cari açık sorununa bağlı olarak borç stokunu artırmaktadır.

Bir bütün olarak mevcut yapı dikkate alındığında, Kırgızistan ekonomisinin özellikle lüks ithalata olan bağımlılığını azaltıcı politikaları hayata geçirmesi ve açığın içsel dinamiğini oluşturan bütçe açığı sorununu çözmesinin gerekliliği bir gerçektir. Kırgızistan ekonomisinin hem dış açık hem de bütçe açığı, yani “ikiz açık” sorununun üstesinden gelebilmesi için ekonominin kayıt altına alınması ve sağlam bir mali disiplin ile gümrük yapısının oluşturulması politika gerekliliği konumundadır. Bunun yanında, yukarıda da temas edildiği üzere, Kırgızistan ekonomisinde üretim yapısında yapısal dönüşümler sağlanmalıdır ki, bu durum ihracatın yapısını da değiştirebilsin ve ithalata bağımlı ekonomik yapıda, en azından ithalata bağımlılığını azaltabilsin. Böylece en önemli sosyal sorunlardan birisi olan göç olgusunun da önüne geçilebilsin.

KAYNAKÇA

- BUĞRA, A. (2004) Bir Toplumsal Dönüşümü Anlama Çabalarına Katkı: Bugün Türkiye’de E. P. Tohompson’u Okumak”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 191-218.
- CADTM, **Initiative for the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC)**, 2008, http://www.cadtm.org/en.mot.php3?id_mot=145 (Mayıs 2008).
- DELİKTAŞ, E. (2002) “Kırgızistan’da Özelleştirme Süreci”, **Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu**, 02-04 Mayıs 2002, Bişkek-Kırgızistan, ss:335-356.
- DOĞRUEL, S. ve F. DOĞRUEL (2003) “Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 401-428.
- EASTERLY, W. (2002) “How Did Heavily Indebted Poor Countries Become Heavily Indebted? Reviewing Two Decades of Debt Relief”, **World Development**, Vol. xx, No. x, pp. 1–20. <http://www.nyu.edu/fas/institute/dri/Easterly/File/World.pdf> (Mayıs 2008).
- EASTERLY, W. (1999) “Life During Growth”, **Journal of Economic Growth**, 4(3), pp: 239-275.
- EĞİLMEZ, M. (2006) “Paris ve Londra Kulüpleri”, **Radikal Gazetesi**, 26 Kasım 2006.
- EMSEN, Ö. S., **Ekonomik Krizler ve Türkiye Deneyimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- GANIYEV, C. ve Ö. S. EMSEN (2008) “Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı ile Kırgızistan Ekonomisinde Döviz Kurlarının Analizi”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19.
- GUEYE, C. F., M. VAUGEOIS, M. MARTIN ve A. JOHNSON, **Negotiating Debt Reduction in the HIPC Initiative and Beyond**, Debt Relief International Ltd, London, 2007. http://www.hipc-cbp.org/files/en/open/Publications/Pub11_June07.pdf (Mayıs 2008)

- IMF, **Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative**, March 2008, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm> (Mayıs 2008).
- KADI, F. **Büyümenin İtici Gücü Olarak Dış Ticaret: Kırgızistan Örneği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bişkek, 2006.
- Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi (www.stat.kg).
- OECD, **Heavily Indebted Poor Countries (HIPC)**, 2008, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1221> (Mayıs 2008).
- SÖNMEZ, S. (2003) “Türk İktisat Politikalarındaki ‘Çıpa’: Dış Borçlanma”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 305-361.
- WEEKS, J. (2003) “Latin amerika’da İhracat, Yabancı Yatırım ve Büyüme: Simülasyon Yöntemiyle Şüpheli Bir Taklaşım”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 125-152.
- World Bank, World Bank CD Rom 2006.
- YAKIŞIK, H. **Kırgızistan’da Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Tahmini**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bişkek, 2006.
- YENTÜRK, N. (2003) “Birikimin Kaynakları”, **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss: 463-503.